

"ושעיר וזה פארן וסיני וסין עדי"**אפרים חזן**

במשך הדורות השתמשו בפרשת המסעות כמעין משל לחיים עצמם, ועל כך המליץ רבי אברהם אבן עזרא:

מִלְדֵי יוֹם אֶל תַּבְּהַל / כִּי יִלְדֵי יוֹם לֹא יִרְגְּעוּ
אֶל תִּשְׁמַח בָּם אִם יִיטִיבוּ / גַּם אֶל תַּחַת אִם יָרְעוּ
כִּי הַטּוֹבוֹת גַּם הָרָעוֹת / כְּאֲשֶׁר יִחְנוּ כֵּן יִסְעוּ

עוד דרשו מליצי העברית בימי הביניים את שמות המקומות, על דרך משמעותם הכללית. כך, למשל, "ויסעו מהר שפר ויחנו בתרדה" (במ' לג:כד). נהגו לומר זאת על מי שהיה במצב של רוגע ושלווה ולפתע הידרדר למצב קשה. בדומה לו "ויסעו מִטְּבַתָּה" (במ' לג:לד) - לשון טובה; "ויחנו בְּעִבְרָנָה" (שם, שם) - לשון עברה, וכיוצא בזה.

חיי אדם הם מסע אחד גדול: "מסעיהם למוצאיאיהם", ואין זה פלא שכל הדורות כולם מדברים על "דרכי החיים". מאז "לך לך" שנאמר לאברהם, נאמר בעקבותיו: "כִּי יִדְעִיתִי לִמְעַן אֲשַׁר יֵצֵא אֶת בְּנֵי... וְשִׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה" (בר' יח:ט), ובמזמור הראשון בתהלים: "אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הִלָּךְ". בדרך חיינו אנו פוגשים גם "תמימי דרך" שמזמור ק"ט מברכם: "אֲשֶׁרִי תְּמִימֵי דֶּרֶךְ", ולאורך המזמור מודגשת הדרך: "דֶּרֶךְ פְּקוּדֵיךְ"; "דֶּרֶךְ אֱמוּנָה"; "דֶּרֶךְ מִצְוֹתֶיךָ"; "דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ" ועוד.

רבותינו הורונו "איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם" (מסכת אבות ב, א). עם מסעות הפרשה, יהי רצון שנזכה ללכת אחרי ה' במדבר כימי נעורינו בארץ מצרים, ולבור דרך שהיא תפארת לעושיה.

בעניין הלאומי היטיב רבי יהודה הלוי להזכיר זכותם של ישראל בשירו המפורסם "ידידי השכחת?". השיבוץ "בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה" מחבר את הקורא לשבחם של ישראל בפי ירמיה בסיום הפרשת "דברי", ופירוט השמות ממחיש את משמעות ההליכה במדבר על דרך פרשת "מסעי".

יְדִידֵי הַשְּׂכַחְתָּ חֲנוּתְךָ בְּבֵין שָׂדֵי
וְלָמָּה מִכְרַתְּנִי צְמִיתוֹת לְמַעֲבִידִי

הֲלֹא אֲזִי בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה וְדִפְתִּיךָ
וְשִׁעִיר וְזֶה פֶּאֶרְן וְסִינִי וְסִין עָדִי

וְהָיוּ לְךָ דוֹדֵי וְהָיָה רְצוֹנְךָ בִּי
וְאֵיךְ תַּחֲלַק עִתָּהּ כְּבוֹדִי לְבִלְעָדִי

דְּחוּיָהּ אֵלַי שִׁעִיר הַדּוּפָה עָדִי קָדָר
בְּחוּנָה בְּכוֹר יוֹן מְעֵנָה בְּעֵל מְדִי

הִישׁ בְּלִתְךָ גּוֹאֵל וּבִלְתִּי אֲסִיר תַּקְוָה
תִּנָּה עֲזָךְ לִי כִּי לֹךְ אֶתְנָה דוֹדִי

פרשת "מסעי" חלה תמיד בשבת השנייה שבימי בין המצרים, אם כמחוברת ל"מטות" בשנה רגילה ואם כפרשה נפרדת במקצת השנים המעוברות. החל מן השבת הקודמת, שבת "דְּבָרִי", ועד לשבת "שׁוּבָה", השבתות נקראות על שם הפטרותיהן, ומכאן גם חשיבות ההפטרה. שלוש ההפטרות הראשונות: "דְּבָרִי", "שְׁמַעֲךָ" ו"חֲזוֹן" נקראו בשם ה"מאיים": "תלתא דפורענותא". עם זאת, יש לשים לב לסיומן של ההפטרות, המביאים פסוקי נחמה. שלוש הפסוקים, המסיימים את הפטרת "דְּבָרִי", הם: "וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר: הֲלֹךְ וְקִרְאתָ בְּאֲזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבֵּת כְּלוּלֶיךָ" וגו' (יר' א:א-ב); בשבת "שְׁמַעֲךָ": "הֲלוֹא מַעֲתָה קִרְאתָ לִי אָבִי אֲלוֹף נְעָרִי אֶתָּה" (יר' ג:ד), והספרדים מוסיפים: "אִם תִּשְׁוֹב וְשִׁירָאֵל... אֵלַי תִּשְׁוֹב... וְהִתְבָּרְכּוּ בּוֹ גּוֹיִם וְבוֹ יִתְהַלָּלוּ" (יר' ד:א-ב); בשבת "חֲזוֹן" סיום ההפטרה הוא: "צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדֶּה וְשִׁבְיָהּ בְּצִדְקָה" (יש' א:כז).

המנהג התימני בהפטרות הוא שהשבת (פרשת "מסעי") קוראים מחצית מהפטרת "חזון ישעיהו", עד "כִּי פִי ה' דִּבֶּר", ובשבת שלפני תשעה באב, בשבת הבאה, שבת "חזון" של שאר הקהילות, פותחים את ההפטרה בפסוק "אֵיכָה הִיָּתָה לְזוֹנָה" (יש' א:כא), ולפיכך נקראת שבת זו "שבת איכה". במנהגי ג'רבה קוראים בשבת זו מתוך יש' כב:א-יד: "מִשָּׂא גִיא חֲזִיוֹן", הפטרה המתארת את ירושלים ערב החורבן.

חסד הנעורים וההליכה במדבר החותמים את הפטרת "דְּבָרִי" (יר' ב:ב-ג), והסיום בהפטרת "שְׁמַעֲךָ" במנהגי אשכנז ("אֲלוֹף נְעָרִי אֶתָּה"), מקשרים אותנו באופן מעניין ומיוחד לפרשתנו, הכוללת ארבעים ושניים מסעות. שאלת משמעותם של מסעות אלה מתפרשת בצורות שונות ע"י המפרשים: לפי רש"י, להודיע חסדיו של מקום על פי חשבון המסעות והשנים. הרמב"ן בשם הרמב"ם מביא נימוק של רישום היסטורי כנגד הכחשת הנס והמסע, ובסופו של דבר, הרמב"ן אומר: "ענין לא נתגלה לנו סודו".

* אפרים חזן, פרופסור אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה לשון העברית, חבר האקדמיה ללשון העברית.

¹ על ייחודו של מנהג זה ראו בהרחבה: מ' רפלד, **נתיבי מאיר**, ירושלים תשע"ג. יהיו דברינו אלה נר לזכרו הברוך.

השיר שלפנינו מצייר את היחסים שבין כנסת ישראל לקב"ה כיחסים שבין אוהב לאהובתו, בין איש לאשתו, והוא ציור שמקורו בספרי המקרא כמו הפסוק מירמיה המשובץ בטור 3, וכמו הלשון משיר השירים שבטור הראשון. מכאן נובעים הביטויים המתייחסים לציור זה, ביטויים הקשורים לידידות (ידידי) ולדודים (=אהבה). בציור זה מתוארים שני מצבים: המצב בעבר, שעיקרו אהבה וידידות וקשר הדוק בין הדוד והרעיה: "חֲנוּתְךָ בְּבִין שְׂדִי... רִדְפְתִּיךָ וְהָיוּ לִי דוֹדִי, וְהָיָה רְצוֹנְךָ בִּי", כנגד המצב בהווה שעיקרו הספק וההשפלה: "הִשְׁכַּחְתָּ... וְלָמָּה מְכַרְתָּנִי... וְאַיֶּךָ תַּחֲלֶק... כְּבוֹד...".

במצב זה, כשהיא נדחפת ונדחית ממלכות למלכות, כנסת ישראל נושאת את עיניה לקב"ה ומבקשת על העתיד "תִּנָּה עֲזָךְ לִי". הניגוד בין העבר וההווה מובלט בשתי מילים המתארות זמן: המילה "אז" בטור 3 והמילה "עתה" בטור 6. עוד מובלט ניגוד זה במילה המשותפת "שעיר". בטור 4 היא מציינת את מקום הופעת ה': "ה' משעיר בא", ובטור 7 היא מציינת את המלכות המשעבדת. פירוט ארבע המלכויות: שעיר, קדר, יון ומדי מיוסד על תיאור ארבע המלכויות בדניאל פרק ז', והדבר רומז אל הציפייה והתקווה לקץ ולגאולה כמו בספר דניאל.

הבסיס לטרוניה ולבקשת הגאולה נסמך על פירוט אחר הבא בשירנו, והוא ברשימה המציינת את המקומות של הופעת ה' והתגלות השכינה במדבר: "וְשַׁעֲרֵי וְהָרַ פֶּאֶרְזָן וְסִינִי וְסִין". המשורר קורא למקומות האלה "עדים": הם ראו את גדולת ישראל, והם עדות למעשה הגדול והנשגב של יציאת מצרים ומתן תורה. אלה עובדות היסטוריות שיש להן אחיזה במקום ובזמן. בדבר הזה נאמן רבי יהודה הלוי לשיטת ההוכחה ההיסטורית לגדולת ישראל ולאמיתותה של דת ישראל, כפי שתיאר בהרחבה בספר הכוזרי, כגון במאמר א, פג ועוד. התגלות ה' לפני העם היא עובדה היסטורית שאין להכחישה, והציפייה והתקווה היא כי קשר כזה בין העם לא-לוהיו שוב ישוב.

1. **ידידי:** פנייה לקב"ה בפי כנסת ישראל, על דרך המשל בספרי הנבואה ובשיר השירים. **השכחת...**
שדי: האם שכחת את אהבתנו הגדולה. **בבין שדי:** על פי שה"ש א"ג, ופירש רש"י בין שני בדי הארון.
2. **ולמה:** אם לא שכחת, למה מכרתני. **מכרתני:** עם ישראל המצוי בגלות, דומה לעבד המכור לאדונו.
צמיתות: לצמיתות, לעולמים. **למעבידי:** הכוונה לאומות העולם המשתעבדות בישראל. 3. **אז:** בזמן יציאת מצרים. **בארץ לא זרועה:** במדבר, על פי יר' ב.ב. **רדפתך:** הלכתי אחרך במרוצה ובכל לבי.
4. **ושעיר...** וסין: שמות מקומות שבהם נתגלתה השכינה לעם ישראל, על פי דב' לג.ב: "ה' מְסִינִי בָּא וְזָרַח מְשַׁעֲרִי לְמוֹ הַפִּיעַ מִהָר פֶּאֶרְזָן". 5. **דודי:** אהבתי הייתה נתונה לך. **רצונך:** הייתה לך נחת רוח ושעת רצון ממני. 6. **ואיך:** לאחר כל האהבה העזה שבינינו. **עתה:** בגלות. **לבלעדי:** לאומות אחרות חוץ ממני. 7. **דחוייה:** נדחפת ונרדפת.
שעיר: כינוי לנוצרים. **קדר:** כינוי למוסלמים.
בחונה בכור: נשרפת ונצרפה כזהב הנבחן בכור הכבש. **יון:** בימי החשמונאים. **מדי:** בשלטון פרס. ארבע הממלכות מתוארות כאן על פי דנ' פרק ז'.
9. **גואל:** שיצילני מן הגלות. **אסיר תקוה:** על פי זכ' ט:יב. עם ישראל אסור וקשור בתקוות הגאולה. התקווה חזקה בו כל כך, שהוא נתון ואסור בתוכה.
10. **עזך:** כבודך וגבורתך על ידי שתגאלני. **אתנה דודי:** אתן לך את אהבתי כימי קדם (טור 5).

שירנו פותח בפנייה ובשאלה: "ידידי הִשְׁכַּחְתָּ חֲנוּתְךָ בְּבִין שְׂדִי / וְלָמָּה מְכַרְתָּנִי צְמִיתָת לְמַעְבְּדִי?" לאחר הפנייה "ידידי" באה שאלה הפותחת בה"א השאלה, וזו שאלה רטורית – "השכחת?", הייתכן כי שכחת? ודאי שלא, ואם לא שכחת – למה מכרתני. השאלה הראשונה משמשת בסיס לשאלה השנייה, והיא מחזקת ומדגישה אותה, ובדרך זו היא נעשית תביעה – "לָמָּה מְכַרְתָּנִי?". תבנית זו ממשיכה בשיר, כשבהמשך אומר המשורר: "הֲלֹא אֲזִי בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה... וְאַיֶּךָ תַּחֲלֶק עֲתָה כְּבוֹדִי לְבָלְעָדִי?" גם כאן נבנית השאלה השנייה על בסיס השאלה הראשונה. סיום השיר אף הוא מעלה שאלה רטורית: "הֲיֵשׁ בְּלִתְךָ גּוֹאֵל, וּבְלִתִּי אֶסִּיר תִּקְוָה?" והתשובה הברורה מעצמה מעלה את המסקנה "תִּנָּה עֲזָךְ לִי".

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f **הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן**
יש לשמור על קדושת העלון

דף שבועי, גיליון 1229, פרשות מטות-מסעי, תשע"ז

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף